

Krystýnek, Jiří

K problémům básnické tvorby Pavla Josefa Šafaříka

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1969, vol. 18, iss. D16, pp. [27]-37

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108047>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIRÍ KRYSŤÝNEK

K PROBLÉMŮM BÁSNICKÉ TVORBY PAVLA JOSEFA ŠAFAŘÍKA

V souvislosti s jubilejními šafaříkovskými oslavami v roce 1961 vynořila se znovu stará otázka, proč Pavel Josef Šafařík, který měl nemalé básnické nadání, zanechal tak záhy a tak zcela básnické činnosti, slibně započaté ve známé sbírce *Tatranská Múza s lírou Slovanskou*.¹

Chtěl bych se několika poznámkami znovu vrátit k této otázce, psychologicky i literárněhistoricky zajímavé a dosud nikoli zcela uspokojivě vyřešené. V jubilejních člancích a referátech před osmi lety věnovali této otázce pozornost jedině Josef Hrabák ve stati *Pavel Josef Šafařík a starší česká literatura* (ve sborníku *Pavel Jozef Šafárik*, Litteraria IV, 1961, str. 150—182) a Frank Wollman ve studii *Šafařík jako literární badatel*, přednesené jako jeden z hlavních referátů na šafaříkovské konferenci v Bratislavě a otištěné ve Slavii (30, 1961, str. 179—241). Článek Karla Horálka *K básnickém dílu P. J. Šafaříka*² se otázkou, proč Šafařík zanechal básnické činnosti, nezabývá. Ani Viktor Kochol ve stati *Poézia Pavla Jozefa Šafárika* (Litteraria IV, 1961, str. 39—61) nepátrá po příčinách Šafaříkova předčasného odklonu od básnické činnosti a spokojuje se konstatováním, že „Šafárik si počas celej svojej umeleckej tvorivosti uvedomuje jej prechodnosť a skoré skončenie, výrazom čoho je aj vstupná báseň jeho *Tatranskej Múzy*, príznačne nazvaná *Loučení s Músou*“ (L. c., 39.)

Hrabák vyslovuje v citované studii názor, že Šafaříkův odklon od poezie vzešel z přesvědčení o společenské nutnosti a dobové potřebě vědecké prá-

¹ První a jediná Šafaříkova básnická sbírka *Tatranská Múza s lírou Slovanskou* vyšla r. 1814 v Levoči u Jozefa Mayera, kněhtlačitele, jak je uvedeno v tomto prvním vydání, dnes již velmi vzácném, protože téměř celý náklad shořel. Novou edici pořídil František Bačkovský ve *Sbírce nejdůležitějších plodů básnických* r. 1886. R. 1889 a r. 1903 vydal Bačkovský Šafaříkovy básně v *Novočeském archivu literárním* spolu s básněmi Františka Palackého a s úvodem o básnické činnosti Šafaříkové i Palackého (k této druhé edici jsou připojeny také Šafaříkovy básně z Hromádkových *Prvotín* a z Palkovičova *Týdenníku* a společné básnické pokusy Šafaříkovy i Palackého z *Počátků*). Moderní kritické a vzorné komentované vydání připravil Ján Vilikovský (*Pavel Josef Šafařík, Básnické spisy*, Bratislava 1938). Zde je souborně otištěna veškerá básnická tvorba Šafaříkova, tedy i časopisecké příspěvky a básně z *Počátků*.

² Karel Horálek, *Tři drobné příspěvky šafaříkovské*, Slavia 30, 1961, str. 251 až 256.

ce, v níž Šafařík viděl svou povinnost k celku: „Šafařík – a to je na jeho postavě snad nejkrásnější – nepojímal vědu samoučelně, ale viděl v ní povinnost vzdělance k národnímu celku. Proto si také témata své práce nevolil nahodile, nýbrž se stálým zřetelem k potřebám společnosti, a když podle jeho mínění doba si vyžadovala práce vědecké, obrátil se od básnictví k vědě, a když si uvědomil potřebu práce historické, obrátil se od estetiky a filologie k historii.“ (L. c., 151.)

Wollman se ve své studii zabývá básnickou tvorbou Šafaříkovou na několika místech. Správně připomíná neblahý vliv jenského pobytu na Šafaříkův další umělecký vývoj, resp. na jeho úplné ochromení.³ Výslovně tu konstatuje: „Především stal se jako filolog klasicistou, a to velmi přísně normativní observance, která mu bránila v historickém proniknutí sociálních podmínek, určujících vznik a tvar slovesných děl nových národů. Klasicistické hodnocení, projevené v „Počátcích“, dostupuje pathosu úplně protihistorického. Následky tohoto stanoviska se projeví na básnickém vývoji Šafaříkově. Klasicistická kritika postihla i vlastní básně. Přejechod k časomíře se projevil u Šafaříka básníka neblaze. Významová, tj. ideová a emocionální, oblast časoměrných básní Šafaříkových byla přímo narušena archaickou normou. K vlastnímu básnickému vývoji si Šafařík zatrasil cestu.“ (L. c., 186.)

To je dozajista bystrý postřeh; přesto se však domnívám, že situace byla složitější. Wollmanův názor, který se potom ve studii dále podrobněji rozvádí, je poněkud jednostranný: bere v úvahu toliko jednu z příčin – i když pravděpodobně příčinu hlavní a rozhodující. Stejně tak má i Hrabák v zásadě pravdu. Není sporu o tom, že u Šafaříka (jako u Palackého) bylo vědomí povinnosti k národnímu celku velmi silné a že hledisko společenské užitečnosti a potřebnosti určovalo i zaměření jeho činnosti, jak ostatně konstatuje i K o c h o l (l. c., 43). Zdá se však, že u Šafaříka nerozhodovaly jenom faktory literárněteoretické nebo národně společenské, ale že svou úlohu sehrály i závažné příčiny psychologické.

Básnická tvorba ze studentských let, z doby kežmarského a částečně i jenského pobytu, představuje první fázi literární činnosti Pavla Josefa Šafaříka ještě zcela mladého.⁴

³ Podobně již dříve Jaroslav Vlček zdůrazňoval rozhodující význam jenského pobytu pro obrat v Šafaříkově činnosti, avšak nepovažoval jej za neblahý. Šafaříkův odklon od poezie motivuje Vlček příklonem k vědě: „Šafařík podněty ke všem odvětvím své hojně pozdější činnosti literární přinesl si z Jeny. Jena z něho učinila jazykozpytce, dějezpytce, literárního historika, folkloristu ve smyslu školy romantické; a Jena, postavivši jej do vylučných služeb vědy, odvrátila jej od poezie.“ (Jaroslav Vlček, *Dějiny české literatury* II, Praha 1960, str. 288.)

⁴ O básnické tvorbě Šafaříkově srov. zejména František Bačkovský, *O básnické činnosti P. J. Šafaříka a F. Palackého*, Praha 1885, 45 str.; Jan Máchal, *Pavel Josef Šafařík a jeho názory kritické a estetické*, ČCH 1, 1895, str. 183–194; Karel Sabina, *Pavel Josef Šafařík*, Praha 1861, tam zejména na str. 11–16, 19–20; Josef Hanuš, *Po stopách poezie P. J. Šafaříka*, Lumír 23, 1895, str. 273–275, 287–191, 300, 310–313; Jaroslav Vlček, *Pavel Josef Šafařík*, Praha 1896, tam zejména na str. 12–15, 18–29; Jaroslav Vlček, *Dějiny české literatury* II, Praha 1960, str. 286 až 288, 291–296; Jan Jakubec, *Dějiny literatury české* II, Praha 1934, str. 300 až 321; Milan Pišút, *Pavel Jozef Šafárik* (Literárne štúdie a portréty, Bratislava 1955, str. 23–30, tam zejména na str. 28–30); Stanislav Šmatlák, *Poznámky*

Do Kežmarku přišel Šafařík na podzim r. 1810 jako patnáctiletý student — po dětství klidném a utěšeném, na dojmy bohatém, které strávil jednak v rodném Kobeliarovu, jednak na gymnasijských studiích v Rožnavě a v Dobšíně. Z podrobného Šafaříkova životopisu, který má hodnotu pramennou a jehož autorem je vědcův syn Vojtěch,⁵ se dovídáme, že na mladého Šafaříka působila intenzívně v novém kežmarském prostředí především úchvatná krása Vysokých Tater, srdečné a podnětné přátelství s Janem Benediktim i blahodárny vliv některých učitelů kežmarského evangelického lycea. To všechno spolu s rozsáhlou četbou, která byla, jak se zdá, přímým impulsem k prvním vlastním básnickým pokusům Šafaříkovým, vytvářelo příznivé podmínky i vhodnou atmosféru pro úspěšnou uměleckou tvorbu nadaného studenta.

Nechci se zde podrobně zabývat myšlenkově i formově pozoruhodnými básněmi mladého Šafaříka. Existuje o tom hojná starší, novější i zcela nová literatura, která hodnotí Šafaříkovo nevelké, ale významné básnické dílo z mládí. Připomínám tuto literaturu v poznámkách.

Mladý poeta Šafařík vychází v duchu své doby zcela logicky a přirozeně z klasicismu. Je však silně ovlivněn i lidovou slovesností, kterou začal sbírat už za studentských let.

Rozumí se zde podrobně zabývat myšlenkově i formově pozoruhodnými básněmi mladého Šafaříka. Existuje o tom hojná starší, novější i zcela nová literatura, která hodnotí Šafaříkovo nevelké, ale významné básnické dílo z mládí. Připomínám tuto literaturu v poznámkách.

Rozumí se zde podrobně zabývat myšlenkově i formově pozoruhodnými básněmi mladého Šafaříka. Existuje o tom hojná starší, novější i zcela nová literatura, která hodnotí Šafaříkovo nevelké, ale významné básnické dílo z mládí. Připomínám tuto literaturu v poznámkách.

Rozumí se zde podrobně zabývat myšlenkově i formově pozoruhodnými básněmi mladého Šafaříka. Existuje o tom hojná starší, novější i zcela nová literatura, která hodnotí Šafaříkovo nevelké, ale významné básnické dílo z mládí. Připomínám tuto literaturu v poznámkách.

Rozumí se zde podrobně zabývat myšlenkově i formově pozoruhodnými básněmi mladého Šafaříka. Existuje o tom hojná starší, novější i zcela nová literatura, která hodnotí Šafaříkovo nevelké, ale významné básnické dílo z mládí. Připomínám tuto literaturu v poznámkách.

Dnes se často (s jistou dobovou a módní nadsázkou) hovoří též o revolučnosti mladého Šafaříka, zejména ve spojitosti se známou básní *Slavení slovanských pacholků*. Není sporu o tom, že tato svěží a bojovná báseň skutečně vyjadřuje „revoluční nálady mladosti“, jak to charakterizoval už Wollman v citované studii na str. 185. Hned v další větě na téměř místě však Wollman připomíná, že „revoluční projevy té síly, jakou nalézáme druhdy u Herdera, který se od setkání s encyklopedisty, zejména s Diderotem, nebál vystoupit s veřejnou kritikou (tak např. v Deníku cesty z r. 1769 a schvalováním francouzské revoluce), u Šafaříka nikdy nebyly“.

k vývinu slovenskej epickej poézie (I. Klasicistická epika), Slovenská literatúra 4, 1957, str. 3–34, zejména na str. 9–13); Andrej Mráz, *Šafaříkova začlenenosť do vývinu slovenskej vzdelanosti* (Litteraria IV, 1961, str. 7–38, tam zejména na str. 10–12); Viktor Kochol, *Poézia Pavla Jozefa Šafaříka* (Litteraria IV, 1961, str. 39 až 61); Cyril Kraus, *Šafaříkova balada* (Litteraria IV, 1961, str. 62–78); Karel Paul, *Pavel Josef Šafařík*, Praha 1961, str. 22–30, 35–38, 41–42, 44–46.

⁵ Riegrův Slovník naučný IX, Praha 1872, str. 2–14. Vojtěch Šafařík čerpal zejména z otcovy německy psané autobiografie, kterou z pozůstalosti vydal až r. 1928 V. A. Francev (*Korespondence Pavla Josefa Šafaříka*, Praha 1928, str. 487 až 491). Šafaříkův životopis vydal rovněž jeho zeť Josef Jireček (*P. J. Šafařík*, Ein biographisches Denkmal von Jos. Jireček, Österreichische Revue, Wien 1865, sv. VIII., str. 1 a. n.).

Nebylo radno Šafaříkovu mladickou revolučností přeceňovat. Šafaříkovy pozdější osudy a názory samy nabádají v tomto ohledu k opatrnosti a zdrženlivosti. Revoluční nálady, jaké se projevují v básnickém díle mladého Šafaříka, jsou podstatně jiného charakteru než např. revoluční ideje v básních Šafaříkova bulharského současníka Christa Boteva, jehož básnická tvorba vznikala jako odraz a jenom na okraji jeho vlastní praktické revoluční činnosti. Vedle vlivů lidové slovesnosti (hlavně písní a pověstí), její přirozené revolučnosti, která se nejmarkantněji projevuje ovšem v tematice zbojnické, byly u Šafaříka nepochybně přítomny také vlivy literární, knižní; zvláště silně zde, jak se zdá, působil zejména německý „Sturm und Drang“, který Šafařík poznal z četby již v době studií na Slovensku a později přímo za studijního pobytu v Jeně. Byl to bezesporu především onen schillerovský „duch svobody“, který na Šafaříka vedle domácí zbojnické a protifeudální tradice působil nejpronikavěji. A nebyl to jistě jenom mladý Schiller, bouřlivák z pohnutého období „Sturm und Drangu“, autor Loupežníků, ale též Schiller jako vyzrálý umělec ve svých vrcholných dílech, autor Úkladů a lásky, Dona Carlose a znamenitých Balad, kdo Šafaříkovu tvorbu silně ovlivnil. Dosvědčuje to rovněž vskutku schillerovská oslava svobody, přírody, vlasti, lásky a ctnosti, která prosakuje celou Šafaříkovou básnickou tvorbou, i sám fakt, že Šafařík se s velkou zálibou obíral také Schillerovými dramaty. Marii Stuartovnu, kterou si ze všech Schillerových děl nejvíce oblíbil, přebásnil již r. 1817 (tedy ještě za studií v Jeně) do češtiny.⁶

Šafaříkova básnická tvorba bývala v starších literárněhistorických kompendiích, zejména ve školských příručkách, posuzována zpravidla společně nebo souběžně s básnickou produkcí mladého Palackého — již pro jejich studentské přátelství a zvláště pro jejich společné vystoupení v *Počátcích*. Situace se líčila tak, že oba mladí přátelé po jinošských básnických pokusech, jakémsi to společném „hříchu“ či „poklesku“ mládí, dospěli k názoru, že jejich vlastním polem působnosti není poezie, nýbrž práce vědecká, a proto že se jí ve svém dalším životě věnovali téměř výlučně.⁷

Podobná argumentace by se — s jistými úpravami ovšem — dala s oprávněním uplatnit jediné snad v případě Františka Palackého. U Palackého básnické tvorby z mládí jde skutečně jenom o ryze klasicistickou poezii, převážně racionalisticky, za studena tvořenou, třeba i zde leckdy zazní vřelejší citový tón, zejména v reminiscencích na doby dětství (srov. např. verše „Díka Ti, autlých mého jara snů ty dověrný tvorče“ z ódy *Na horu*

⁶ „Šillerova Maria Stuart, nejroztomilejší předmět můj pod sluncem,“ psal o tom Šafařík Palackému dne 22. dubna 1817. (Srov. *Františka Palackého korespondence a zápisky*, vyd. V. J. Nováček, díl II., Praha 1902, str. 13–14.) O překladu Marie Stuartovny srov. podrobně Josef Hrabák, *Prameny českého blankversu*, Studie o českém verši, Praha 1959, str. 269–287. Překladem se zabývá také Karel Horálek v článku *K básnickému dílu P. J. Šafaříka* (Slavia 30, 1961, str. 251–256).

⁷ Srov. např. kapitolu *Mladý Šafařík a Palacký. Boj o vyšší úroveň české literatury* v *Literatuře české devatenáctého století*, díl II., Praha 1917, str. 41, kde se mj. praví: „Na Šafaříkově poezii je vidět, kterak pod dojmem mocného ducha jsme náchylni souditi co nejpříznivěji o všech stránkách jeho činnosti. Veliký význam Šafaříkův ve vědě pozdvihl v novější době též význam jeho básnické činnosti.“

Radhošť). Je zřejmé, jak básnická tvorba Palackého vznikala bezprostředně z dobových tužeb a potřeb, ze snahy vytvořit po vzoru klasické poezie starých kulturních národů obdobnou národní poezii českou. Proto i přímou předlohou — zejména pokud se týče kompozice, stylu a veršové formy — byly mladému Palackému výlučně antické literatury řecká a římská a z nich vycházející klasicistická a klasicizující tvorba soudobá, zvláště německá (Klopstock).

Také Šafaříkovo básnění roste z klasické poezie antické a německé; nemohlo tomu ani být jinak u šestnáctiletého studenta, který dychtivě a s obdivem vnímal vytríbenou poezii starověkou i moderní. Rozsáhlá a zevrubná studie Antonína Koláře⁸ snesla bohatý dokumentární materiál o antických prvcích a vlivech v básnickém díle Šafaříkově. Ukazuje se zde zajímavě a překvapivě, že antickou předlohu mají také mnohá místa v těch Šafaříkových básních, v nichž by to nikdo podrobně neobeznámený s literaturou starých Řeků a Římanů neočekával a nepředpokládal. Z německých básníků působil na mladého Šafaříka kromě Schillera nejsilněji Klopstock, a to jak po stránce obsahové, tak v ohledu formovém. Přízvučné strofy antické, které Klopstock uvedl do německé poezie jako svou metricou novinku, převzal z něho Šafařík pro část své básnické tvorby. Obdobně upravenou přízvučnou strofu sapfickou uvedl Šafařík, jak se domnívá Máchal,⁹ do české literatury z Mathissona.

Přesto však je u Šafaříka situace podstatně jiná než u jeho přítele Palackého. Šafařík vychází ze stejných literárních vzorů a zdrojů, ale jde pak většinou vlastní cestou; jeho poezie je při vši poplatnosti cizím vzorům pevně zakořeněna v domácí slovenské půdě. Vše nasvědčuje tomu, že by se byl Šafařík mohl stát stejně velikým básníkem, jako se později stal vědcem. Jeho nesporný talent básnický, hloubka citu, temperament a žár, příklon k lidové slovesnosti, z níž dovedl vyhmátnout nejtýpější znaky, jeho myšlenková odvaha, smělý rozlet, romanticky revoluční zaměření proti útisku, vzpurný odboj proti nespravedlivému společenskému řádu a nespokojenost s malostí a úzkým obzorem prostředí, v němž byl nucen žít, to vše výrazně odlišuje Šafaříka od mladého Palackého, vychovaného již doma v přísné, bohabojné kázni a úctě k řádu, toho Palackého, který nijak necítil anachronistické už tehdy postavení šlechty a její brzdící reakční úlohu v prudkém rozvoji nového společenského systému a nových společenských vztahů. Cetné přátelské styky Palackého se šlechtou již v mládí, doložené jeho rozsáhlou korespondencí, podávají nejvýmluvnější svědectví o tom, jak respektoval společenské postavení a hospodářskou sílu šlechty.

Vlastnosti mladého Šafaříka dávaly plné předpoklady k tomu, aby se zařadil mezi přední české básníky a aby se stal jedním ze zakladatelů novodobé české poezie. Plným právem o něm Antonín Kolář napsal ještě r. 1928: „... přese všechno napodobení cizích vzorů třeba nicméně přiznati,

⁸ Antonín Kolář, *Antika v díle mladého Šafaříka*, Bratislava II, 1928, str. 559 a n.

⁹ Jan Máchal, *Pavel Josef Šafařík a jeho názory kritické a estetické*, ČCH I, 1895, str. 185.

že měl mladý Šafařík pozoruhodné básnické nadání, vyznačující se po stránce vnitřní zvláště bohatou fantasií, žhavým citem erotickým, citem pro přírodu a porozuměním pro poesii lidovou, po stránce formální pak na tehdejší dobu velmi vyspělou veršovou technikou a neobyčejným bohatstvím dikce. V Šafaříkovi jsme měli beze sporu nejlepšího básníka před r. 1820, mnohem nadanějšího, než byl mladý Palacký, jehož básnické pokusy zůstaly většinou v rukopise.¹⁰

Zdánlivě v rozporu s tímto soudem je pasus na předchozí stránce, kde Kolář praví: „Jejich [tj. Palackého a Šafaříkovy — J. K.] básně mají některé rysy navzájem si dosti podobné. Je to neživotná, vyčtená poesie, napodobující cizí vzory klassické, starověké i moderní, a nadšeně horující v duchu tehdejšího romantismu pro přírodu, ctnost, národnost, jazyk, slovanství a lidovost, ale při tom v duchu západoevropské anakreontiky opěvující city milostné a podávající rokokovou antiku.“ (L. c., 558.)

Soud o „neživotné, vyčtené“ poezii vyslovil Kolář způsobem příliš paušálním a generalizujícím. Je nutno podotknout, že jenom část Šafaříkovy básnické tvorby má onen neživotný, vyčtený charakter. Nepřesnost Kolářovy formulace vyvolává nutně dojem rozporu; Šafaříkova poezie se nejdříve paušálně označuje za vyčtenou a neživotnou, ale hned na další stránce je vysoce hodnocena a její autor je klasifikován jako nejlepší náš básník před rokem 1820.

Ale jinak má Kolář v zásadě v obou směrech pravdu; v Šafaříkově poezii bylo na jedné straně mnoho mladistvého žáru, svěží fantazie a citové bezprostřednosti, na druhé straně však i mnoho přejatého z četby a jen nepatrně přizpůsobeného skutečnosti, v níž student Šafařík žil.

Pobyt v Jeně znamenal osudný zlom v Šafaříkově básnické činnosti, přestože i zde vzniklo — zejména v roce 1816 — několik zdařilých básní. Zdá se, že odklon od básnické tvorby nenastal u Šafaříka najednou. Ještě 9. září 1816 napsal Šafařík v Jeně triolet *Slyš co šepce v lese*, který má svěží půvab lidové písně, lehkost a hravost lidového milostného popěvku, plynou formu, jednoduchý, ale výstižný básnický výraz.¹¹ Postupně však pod vlivem německých teoretiků stal se Šafařík v Jeně horlivým zastáncem časomíry, v níž v rozporu se svými vlastními básnickými zkušenostmi, se svou vlastní tvůrčí praxí i s charakterem české, slovenské a vůbec slovanské lidové poezie viděl nevhodnější metrický systém pro českou poezii; v tomto názoru byl utvrzen též lipským profesorem Gottfriedem Hermanem, k němuž dostal doporučení od svého jenského profesora Heinricha Karla Abrahama Eichstäda.

Pod zorným úhlem tohoto nového náhledu musela se pak Šafaříkovi jeho dosavadní vlastní přízvukná poezie zdát drsná, neumělá a barbarská.

Šafařík s Palackým vyjádřili se v *Počátcích* o přízvukné poezii takto s despektem: „Ode dřevních barbarů podaný sobě klinkavý rým na trůn

¹⁰ Antonín Kolář, l. c., str. 559.

¹¹ Otištěno v Hromádkových *Prvotínách pěkného umění* ve Vídni 26.—28. listopadu 1816.

poezie postavili, a slabiky spočítajíc neměříce více, řekl bych, jako dí-tata ve stejnozvučném výpadu jejich se kochali.“¹²

Jak Šafařík svá mladická díla básnická podceňoval, jak sám o svém básnickém nadání právě pod vlivem okouzlení z poezie časoměrné pochyboval, domníváje se, že nemá pro veršování náležitého „hudebního sluchu“, to dosvědčuje obšírný pasus v dopise Palackému z 22. dubna 1817:

„Milo by mi bylo zvědět, co Vaše Umky a Milostenky dělají? Nepusťte jich pro bůh od sebe. Učiníte-liž to Vy, medle, co mně učiniti pozůstává? Poslyštež hlasu, poslyštež prosby upřímného přítele. Já jsem zaplésal, dostana některých Vašich prací do rukou. Jednak jejich výtečný duch, jímž se nebe země týkají, jednak opravdové, s duchem jazyka našeho se srovnávající veršování (v hexametřích) převyšovalo žádosti mé. Ještět může věci spomoženo býti. U mne rady není; já nemám hudebního sluchu.“¹³

Názor, že časoměrná poezie je jediným vhodným systémem pro české básnictví, byl s největší pravděpodobností také hlavním důvodem, proč se Šafařík nijak nesnažil o nové vydání svých básní z mládí, ačkoli *Tatranská Múza* byla již r. 1822 velikou vzácností a ani Šafařík sám žádný exemplář neměl, jak vysvítá z jeho dopisu Janu Kollárovi: „P. Tablice račte ode mne srdečně pozdraviti. Músy tatranské nemám, pročž mu ní sloužiti nemohu. Exempláry všechny zahynuly v Levoči. Neztratí však nic, jestli jí i nikdy číst nebude.“¹⁴

I z tohoto sdělení jasně vysvítá, s jakým despektem se Šafařík po pouhých osmi letech díval na svou básnickou sbírku z mládí a jak nesprávně nejenom podceňoval, nýbrž přímo i popíral své básnické nadání. Tak neblahý vliv mělo jeho nekritické podlehnutí německým teoretikům, zejména Bouterwekovi a Hermannovi.

Poznámka o domnělém nedostatku „hudebního sluchu“ nejlépe dosvědčuje nevhodnost časomíry pro české básnictví. Šafařík, který s tak obdivuhodnou lehkostí, přirozeností a rytmickou přesností skládal před několika lety přízvučné básně, najednou, když má básnit časomírou, pociťuje, že nemá „hudebního sluchu“. Nebyl to zajisté nedostatek nadání, který bránil Šafaříkovi v další básnické tvorbě, ale jeho snaha básnit časoměrně, snaha, která vyplývala z pevné víry v časomíru jako nejvhodnější prozodický systém pro české básnictví, přestože vlastní básnická praxe přesvědčovala Šafaříka o opaku.

¹² *Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie*. Podle čtení z r. 1818 vydal František Frýdecký. Praha 1918, Otto (Světová knihovna 1305—8), str. 13.

¹³ V. J. Nováček, *Františka Palackého korespondence a zápisky II*, Praha 1902, 14.

¹⁴ ČČM 1873, str. 126. — Podle Vilikovského (Pavel Josef Šafařík, *Básnické spisy*, Bratislava 1938, VIII—IX) jsou ve veřejných knihovnách na území naší republiky dochovány celkem 4 exempláře prvního vydání *Tatranské Múzy*. Zda je ještě některý v majetku soukromém, není známo; ale je to velmi nepravděpodobné. Již r. 1885, když František Bačkovský pátral po sbírce oznámeními v slovenských Národních novinách, přihlásil se mu jediný Lud. V. Rizner, učitel v Zem. Podhradí na Slovensku. Tehdy — podle vyjádření Bačkovského — ani žádná pražská knihovna Šafaříkovu sbírku neměla (dnes má jeden výtisk pražská Národní a univerzitní knihovna). Riznerův exemplář je dnes v univerzitní knihovně v Bratislavě.

Ačkoli Šafařík nezavrhoval docela a zásadně přízvucné básnictví,¹⁵ byl přesvědčen, že jedině časomírou může si česká literatura osvojit díla literatur antických a dosáhnout tak úrovně evropské.¹⁶

Jistý vliv na Šafaříka v době jeho jenského pobytu mohl mít i dopis Palackého Janu Benediktimu, psaný v srpnu r. 1816 v Hodslavicích, který Benedikti poslal Šafaříkovi do Jeny. Tento dopis neobyčejně intenzivně zaujal mladého Slováka, který k Palackému přilnul upřímnou náklonností ještě dříve, než ho osobně poznal. Nadšený souhlas, s jakým Šafařík přijal dopis o tři léta mladšího studenta, opravňuje k závěru, že Šafařík se s názory Palackého v zásadě ztotožňoval. Palacký v dopise mimo jiné píše: „Co jsem z Prešpurka vystaupil, ani jiskry náklonnosti k básnířství nepocítíl jsem, aniž, mním, se k němu přimámíti dám. Veliké příčiny mne k tomu ustanovily. Popatřte na celau literaturu naši. Jaké mezery k vyplňování!/? Jaké poškrvny k vymazování! Kolik polí nevzdělaných! A my, jichžto povinnost jest, chyby její, podle hřivna každý svého vyplňovati, nevhod vlasti, a nám k hanbě! naposledy vždy jen básniti a – blázniti budem?“ A končí: „Já tedy od básnění k umění zcela přestupuji...“¹⁷

Zde rozumí Palacký uměním podle staršího významu slova, jak je zřejmé z celého kontextu, v ě d ě n í, v ě d u, v ě d e c k o u č i n n o s t, takže přechod „od básnění k umění“ znamená zde přechod od básnické tvorby k činnosti vědecké. Konkrétně měl tehdy Palacký na mysli sbírání lidových písní, čemuž se horlivě věnoval, jak dosvědčuje jeho další poznámka: „Zpěvy národní pilně sbírám.“

Šafařík sám dosti dlouho kolísal. Ještě 23. dubna 1818 psal Josefu Jungmannovi: „Teď nejbliže já v metrice, on [tj. Palacký – J. K.] v poetice pracovati budem, při tom básniti až mílo.“¹⁸ Zde měl Šafařík na mysli nepochybně básnictví časoměrné v souvislosti s přípravou *Počátek*.

O necelá dvě léta později však zaznívá ze Šafaříkova dopisu adresovaného rovněž Jungmannovi a datovaného 16. března 1820 rezignace, skepse a nespravedlivý odsudek vlastní básnické činnosti:

„Turinský se mylí, jestli myslí, že mé srdce ustydlo. Ale on to nemyslí. Neustydlo: ba vře pořád: ale teď jen bolesti. Co mne ještě nějak potěšiti může, jest pohledění na vzrostající takové syny Čechie, jaký jest Turinský. Pomyslím-li na ideál, kterýž jsem byl v národní poezii české pojal a sobě představil: tuť se mi zdá, že jsem ničeho nevykonal, že jsem kroku neučinil, a to mě bolí: ale pohledím-li na přátely své za mnou, na Palac-

¹⁵ „Abychom nečasoměrné veršování všudy a naprosto zatracovali, to nikdy ani ve snách úmysl náš nebyl; ale časoměrnému, kde se ujal a kde s prospěchem užíváno býti může, přirozeného práva hájiti, to jsme ovšem za slušné drželi.“ (*Ohledy metrického veršování illyrských Slovenův*, Krok 1833.)

¹⁶ „Jediné za pomoci časoměrného veršování, vezmeme-li k němu bohatství, ohebnost i pramenitost jazyka našeho, můžeme my Čechové a jiní Slované klassické básníky řecké i římské v domácí jazyk s takovou dokonalostí, s jakovouž sotva který jiný národ evropský, v prodleném času, dá-li Bůh, přeložiti a jimi se honositi.“ (L. c.)

¹⁷ Srov. Jaroslav Vlček, *Pavel Josef Šafařík*, Praha 1896, str. 19.

¹⁸ V. J. Nováček, *Františka Palackého korrespondence a zápisky II*, Praha 1902, str. 27.

kého, na Turinského, tuť poněkud na bídu svou zapomínám...“¹⁹ A 10. března 1822 psal Šafařík Janu Kollárovi z Nového Sadu: „Ostatně, prosím, neztracujte mě proto, že na tom poli, na něž jsem kdysi tak mládenecky odvážně vystoupil byl, hlasu mého vždy méně slyšeti. Neodnímejte mi proto lásky a přátelství. Já jsem činil, co jsem mohl a pokud jsem mohl. Plamen, nímž kdysi hořely prsy, neuhasl, jen nemilostivý osud, původ odporujících sobě povinností a záležitostí zmátl okolek a zastavil sílu v běhu.“²⁰

V dopise Kollárovi se pravděpodobně projevoval již i vliv krajně nepříznivých podmínek, za nichž byl Šafařík nucen v Novém Sadu pracovat, a náraz zhoršeného zdravotního stavu. Není pochyby o tom, že těžké neduhy, které Šafaříka pronásledovaly již od mladých let, ovlivnily negativně jeho tvůrčí básnický elán i fantazii a že byly rovněž jednou z příčin, které předčasně ochromily jeho uměleckou činnost. Sám Šafařík psal Kollárovi z Nového Sadu o vánocích r. 1823: „Ležel jsem celých deset týdnů, nikam sebou hnouti nemoža... Nemoc má jest největší neštěstí, které mě v životě mém potkalo. Zbaven jsem všeho toho, co život vábného a sladkého pro mne měl: nervový stroj zrušen – duchovní moci klesly – obraznost a paměť prchly docela – já zbořen jsem v kvěť věku, v kvěť mužství svého.“²¹

I když se pak Šafařík znovu zotavil, pohlcovala všechny jeho síly i všechen volný čas, při značném pedagogickém zatížení nevelký, usilovná vědecká práce, ve které nacházel útěchu i smysl života, svůj životní cíl, ale při které musel také překonávat těžké překážky (hmotný nedostatek, mimořádné obtíže při opatrování literatury, vzdálenost od kulturních center, knihoven, universit, archívů a knihkupectví). Tyto svízele zcela vyčerpávaly tělesné i duševní síly Šafaříkovy, podlomené strádáním, nemocí, nepřízní osudu i stálým duševním přepětím. Ta tam je ona mladická jarost a svěžest, s jakou psal Šafařík za studentských let své bojovné i hravě půvabné básně plné vzletu, ohně a fantazie.

Většina literárních historiků, kteří se v 19. století zabývali osobností a tvorbou Šafaříkovou, po právu kladně hodnotí jeho básnické dílo z mládí, oceňuje Šafaříkovo velké básnické nadání, přitom však – a to je zajímavé – vesměs s plným souhlasem a uspokojením schvaluje jeho odklon od umělecké tvorby a jeho definitivní příklon k činnosti odborné, vědecké.

Šafaříkovu poezii vysoko hodnotil mimo jiné Jaroslav Vrchlický, který u příležitosti nového vydání Šafaříkových básní v roce 1886, tedy již dávno po Šafaříkově smrti, napsal: „Dejme básním Šafaříkovým formu moderní aspoň co do jazyka a máme o básníka víc, a to o pravého, plnozrnného poëtu. Píšeme ta slova s rozmyslem.“²² Toto uznání jednoho z předních českých básníků je dokladem o hodnotě Šafaříkových básní a

¹⁹ Nováček, o. c., 49.

²⁰ *Dopisy Pavla Jos. Šafaříka Janu Kollárovi*, ČCM 1873, str. 124.

²¹ ČCM 1873, str. 146; Jaroslav Vlček, o. c., str. 34.

²² *Hlas národa* ze dne 16. října 1886 (přetištěno v *Nových studiích a podobiznách*).

nebylo jistě jen zdvořilostním aktem nebo projevem piety k obecně váženému učenci.

Ojedinelé jsou negativní posudky Šafaříkových básní, např. Antonína Jar. Vřtátka,²³ který příkře odsoudil Šafaříkovy dva triolety (*Jarmila na Slavislava* a *Slyš co šepce v lese*), otištěné v Hromádkových Prvotínách pěkného umění ve Vídni r. 1816. Vřtátka vytýká Šafaříkovi „prázdnotu myšlenek, lichost citů, tvrdost a nesnadnost jazyka a nuzotu formy“ a ve svém zcela pochybném odsudku se utěšuje tím, že „několik těchto nepodařených veršů jedenadvacetiletého jinocha nemůže býti ovšem na újmu světové slávě slovanského velikána“.

Nikdo z těch, kdož se Šafaříkovým básnickým dílem zabývali a je posuzovali, nepovšiml si však jednoho podle mého názoru dost závažného psychologického momentu: že přes nepopiratelný básnický talent, přes velké tvůrčí schopnosti, tak výrazně projevené již v mládí, nebyla básnická — a vůbec umělecká — tvorba Šafaříkovi onou životní nezbytností, jako např. Máchovi, Nerudovi nebo Vrchlickému, kteří v ní a jejím prostřednictvím vyjadřovali své prožitky, tužby i názory. Kdyby se byla u Šafaříka tak naléhavě hlásila nutnost vyslovit se básnicky, umělecky ztvárnit své zážitky a myšlenky, jak tomu bylo u těch spisovatelů, kteří umělecké tvorbě zasvětili celý svůj život, pak by se jistě ani přes všechny uvedené nepříznivé okolnosti nebyl Šafařík tak záhy a v podstatě tak lehce navždy rozloučil s básnickou činností.

Stačí srovnat osud básnění Šafaříkova např. s případem Nerudovým; ten také byl vyčerpán rozsáhlou činností literárně kritickou, zpravodajskou, redakční a organizační a také často zápasil s neuhy a nepřízní osudu; přesto (nebo právě proto) se však stále — i když někdy ve velkých časových odstupech — vracel k básnické tvorbě a vytvořil díla lidsky podmaňující a vzácné poetické krásy.

V žádném případě není otázka příčin Šafaříkovu úplného odklonu od básnické tvorby tak jednoduchá, jak ji vykládá Bačkovský, který se domnívá, že „Šafařík spíše jen od básnění jinými pracemi byl odloučen“.²⁴

Vcelku možno uvést jako nejvyšš pravděpodobné tyto hlavní důvody Šafaříkova předčasného odklonu od básnické tvorby:

1) neblahý vliv německých teoretiků, kteří mladého Šafaříka přesvědčili, že časomíra je jediným vhodným systémem také pro české básnictví — tím podlomili Šafaříkovu důvěru ve vlastní básnické schopnosti a vstúpili mu odpor a despekt k jeho vlastním přizvučným básním v mládí;

2) Šafaříkovo přesvědčení, že jeho sil je zapotřebí především pro budování novodobé české vědy, a z toho rezultující definitivní příklon k vědecké činnosti;

3) nedostatek náležitě silné vnitřní nutnosti k umělecké tvorbě, která by byla u Šafaříka překonala svízele zhoršujícího se stavu zdravotního i nepříznivých životních podmínek.

²³ Antonín Jaroslav Vřtátka, *Hanka a Rukopis Královédvorský*, ČČM 1871, str. 296.

²⁴ František Bačkovský, *O básnické činnosti P. J. Šafaříka a F. Palackého*, Praha 1885, str. 44.

**ZUR PROBLEMATIK DER DICHTERISCHEN TÄTIGKEIT
P. J. ŠAFÁŘKS**

Die literaturtheoretisch und psychologisch interessante Frage, warum P. J. Šafářik, der eine unbestreitbare dichterische Begabung besaß, was seine Gedichte aus der Jugendzeit überzeugend beweisen, so bald und so vollkommen seine dichterische Tätigkeit aufgab, ist noch nicht befriedigend gelöst worden. Es scheint eine komplizierte Angelegenheit gewesen zu sein, in der mehrere wichtige Faktoren im Spiel waren, vor allem:

1) der unglückselige Einfluß deutscher Theoretiker in Jena und Leipzig, die Šafářik überzeugten, daß das Zeitmaß das einzige entsprechende System auch für die tschechische Poesie ist, die Šafářiks Vertrauen an seine eigene dichterische Begabung damit untergruben und ihn zur Unterschätzung seiner Jugendgedichte führten;

2) Šafářiks Überzeugung, daß seine Kräfte vor allem für die Entfaltung der neuzeitlichen tschechischen Wissenschaft nötig sind;

3) das Fehlen eines genügend starken schöpferischen Dranges zur künstlerischen Tätigkeit, der imstande wäre, die ungünstigen Lebensbedingungen, den verschlechterten Gesundheitszustand und die große Arbeitsbelastung zu überwäligen.

J. K.

